

О. В. Василенко, здобувач кафедри
публічного управління
та митного адміністрування
Університету митної справи та фінансів

МЕХАНІЗМИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА БРАЗИЛЬСЬКИЙ РИНОК ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена дослідженню управлінських аспектів інтернаціоналізації вищої освіти в Україні. За результатами дослідження визначено структуру, обсяг, специфіку та потенціал бразильського ринку вищої освіти. Обґрунтовано, що Бразилія є вельми цікавим потенційним партнером для України, налагодження співпраці з яким в освітній і науковій сферах відкриває широкі можливості до розвитку власної системи вищої освіти, а економічні вигоди від подібної кооперації є очевидними.

Ключові слова: інтернаціоналізація вищої освіти, міжнародна академічна мобільність, глобальний ринок освітніх послуг, іноземні студенти.

O. V. Vasilenko. Mechanisms of internationalization in Ukraine and Brazilian market of higher education

The modern world has become open for new opportunities more than ever before. Borders between countries and corresponding cultural, language, socio-economic barriers for international mobility have also become increasingly formal. Relevant global transformations forced by the processes of globalization, resulted of amplification the academic mobility, which is the main driving force for the internationalization of higher education. Education has become a fundamental factor uniting different countries on all continents through internationalization.

The number of foreign students studying in Ukraine increase every year. The attractiveness of Ukraine for mobile international students creates new possibilities and challenges. However, the Ukrainian higher education remains for a foreign student of a kind of terra incognita and especially outside the Europe. As the Brazilian higher education sector continues to evolve dynamically, it is very important to understand how this new paradigm will affect the policy of internationalization and cooperation between these countries.

At the same time, internationalization of higher education and international academic mobility are two-way processes, based on mutually beneficial and constructive cooperation. Brazil in this context is a very interesting potential partner for Ukraine, the establishment of cooperation with which in the educational and scientific spheres opens opportunities for both countries to develop their own academic system and to join the global educational network. The economic benefits of such cooperation are also apparent.

Key words: internationalization of higher education, international academic mobility, global market for educational services, study abroad.

Постановка проблеми. Освіта стала фундаментальним фактором, що об'єднує різні держави на всіх континентах. І йдеться не лише про соціально-культурні, мовні чи навіть цивілізаційні аспекти, а насамперед про економіку та нові економічні системи і глобальні ринки товарів, робіт і послуг. Саме освіта виступає об'єднуючим елементом і платформою для налагодження зв'язків і комунікацій між різними соціально-економічними моделями, ставши найпотужнішим драйвером глобалізації світової економіки.

Водночас міжнародна академічна мобільність і зумовлена нею інтернаціоналізація стали найбільшим викликом для вищої освіти в усьому світі. Інтернаціоналізація є одним із чинників становлення глобального освітнього простору. Україна лише стає на шлях долучення до відповідних тенденцій, у зв'язку з чим не володіє достатньою мірою механізмами державного управління процесами інтернаціоналізації вищої освіти, що сьогодні мають здебільшого самоплинний стихійний характер.

© **О. В. Василенко, 2018**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтернаціоналізації вищої освіти стали предметом наукових пошуків таких вітчизняних науковців, як О.О. Говоровська, М.А. Дебич, О.І. Козієвська, О.В. Нітенко, А.А. Сбруєва, В.М. Солощенко та інших, а також фундаментальних міжнародних досліджень таких дослідників, як P. Altbach, J. Knight, S. Knutson, V. Kushnarenko, H. de Wit, M. van der Wende, щодо Бразилії – R. Bhandari, M. Creso, J. Luke, M.Y. Ramos, C. Robles, E. Spears та ін.

Мета статті – визначити структуру, обсяг, специфіку та потенціал бразильського ринку вищої освіти як перспективного для України в контексті міжнародної академічної мобільності та інтернаціоналізації.

Виклад основного матеріалу. В умовах зростаючого попиту на активізацію міжнародних можливостей студентів українські університети мають мотивацію перегрупувати та збалансувати свої ресурси. Шукаючи ринки інтернаціоналізації, університети реагують на попит, міжнародні стандарти забезпечення якості освіти, а також важливість визначення пріоритетів національних стандартів проти міжнародних у процесі трансформації у вищі «світового класу» [14].

З огляду на прагнення університетської спільноти до розвитку процесу інтернаціоналізації обґрунтовано є розробка відповідної національної стратегії, що сьогодні відсутня в Україні. Розбудова міжнародної діяльності вищими навчальними закладами, окрім внутрішніх фінансових, організаційних і людських ресурсів, потребує також зовнішньої фінансової підтримки й ефективного управління. Відтак постає необхідність удосконалення механізмів інтернаціоналізації вищої освіти України [2].

Таким чином, привабливість України для іноземних студентів створює нові виклики. Кількість іноземних студентів, що навчаються в Україні, зростає і станом на початок 2018 р. становила понад 66,3 тис. таких студентів (у 2017 р. – 64 тис.), близько 30% яких – родом із країн пострадянського простору. Впродовж 2016–2017 рр. кількість українських вишів, у яких навчаються іноземні студенти, зросла зі 185 до 240, а до топ-країн, громадяни яких навчаються в Україні, належать:

- Індія – майже 11 тис. іноземних студентів;
- Азербайджан – 7,5 тис. іноземних студентів;
- Марокко – 5,8 тис. іноземних студентів;
- Туркменістан – 4,5 тис. іноземних студентів;
- Нігерія – 3,5 тис. іноземних студентів;
- інші: Грузія, Йорданія, Єгипет, Туреччина й Узбекистан [5].

Причини більшої популярності вітчизняної вищої освіти та попиту на неї саме серед громадян країн пострадянського простору лежать на поверхні і насамперед пов'язані з ментальними, історичними, соціально-культурними та іншими факторами, що десятиліттями формувалися під впливом спільного минулого і тісних взаємозв'язків. Водночас останніми роками Україна розширює географію залучення іноземних студентів на навчання, виходячи далеко за межі пострадянського простору.

Підтвердженням такої позитивної, на наш погляд, тенденції є наведені вище дані, зокрема перша позиція Індії, яка у 2017 р. потіснила з умовного п'єдесталу Азербайджан, що роками тримав пальму першості за кількістю іноземних студентів, котрі навчаються в Україні. Як бачимо, список топ-країн насамперед складають країни, що розвиваються та / або не мають власної сталої й ефективної системи вищої освіти, зокрема в інноваційній, інженерно-технічній, а також деяких гуманітарних сферах.

Так, найбільш популярнішими спеціальностями серед іноземних студентів у відсотковому вираженні є медичні спеціальності (близько 45%), зокрема лікувальна справа, стоматологія, медицина та фармація тощо. Водночас серед іноземних студентів також користуються попитом такі спеціальності, як економіка і менеджмент, право і юриспруденція, інженерія і

будівництво тощо. Цікаво, що на англійську мову припадає третина студентів, які здобувають вищу освіту в Україні [5].

Однак український ринок вищої освіти ще залишається для іноземного студента своєрідною *terra incognita*, особливо за межами європейського континенту. Втім, на сучасному етапі Україна є більш конкурентоздатною саме поза європейським освітнім простором. Тому, якщо ми прагнемо поступово виходити на зовнішні ринки освітніх послуг і залучати іноземних студентів на навчання до України, то маємо вживати заходів щодо популяризації вітчизняної освіти як на державному, так і на академічному рівнях.

Так, до прикладу, у 2018 р. на одній із найбільших міжнародних виставок ExpoPos, що проходила в Бразилії, свої виші представляли понад 100 країн світу, в т. ч. Україна. Заходи за участю представників влади й освітянських кіл Бразилії та України є одним із перших і вагомих кроків до відкриття Україною великого освітнього ринку Бразилії. Зокрема, за підсумками роботи української делегації укладено п'ять угод, що, як очікується, дозволить залучити на навчання до України в рази більше бразильських студентів [3].

Слід згадати, що перші спроби налагодити співпрацю між Україною та Бразилією в освітній галузі український уряд почав ще у 2012 р. через долучення України до програми *Science Without Borders*, започаткованої бразильським урядом у 2011 р. Програма передбачала здобуття бразильськими студентами вищої освіти за кордоном за такими пріоритетними напрямками, як інженерно-технічна освіта, точні і природничі науки, аерокосмічні технології, видобування корисних копалин тощо [4].

Бразилія є дуже цікавою та перспективною не лише для України. Її система вищої освіти є найбільшою в Латинській Америці та охоплює 2 368 установ, 87% із яких – приватні, та понад 7,8 млн студентів [16], а у перспективі до 2020 р. подальше зростання може забезпечити бразильській системі вищої освіти місце серед найбільших у світі [10]. Однак ще мало відомо про тенденції, виклики та можливості інтернаціоналізації вищої освіти, які визначають сектор вищої освіти Бразилії [16].

Водночас Бразилія має давню нестачу фахівців STEM-спеціалізації і значною мірою ізольовану систему вищої освіти. Дуже смілива і масштабна програма *Science Without Borders*, спрямована на вирішення цієї проблеми, передбачала надання державної підтримки у розмірі 1,2 млрд дол. для навчання за кордоном понад 100 тис. студентів за STEM-програмами з подальшим її розширенням. Оскільки програма зосереджена на навчанні студентів за кордоном, вона розглядалася як важлива ініціатива інтернаціоналізації [11].

І сьогодні «у Бразилії є тенденція до збільшення кількості студентів у вищих навчальних закладах, які просто не мають можливості приймати усіх охочих. Якщо 20 років тому в нас був 1 млн студентів, то зараз – 12–14 млн», – зазначає Надзвичайний і Повноважний Посол Федеративної Республіки Бразилія в Україні. За словами Посла, співпраця в галузі освіти, дійсно, є дуже актуальною для бразильської сторони, а найбільший інтерес для Бразилії складають виші інженерно-технічної спрямованості [1].

Звісно, Україні наразі не до снаги конкурувати, наприклад, з провідними у світі Масачусетським і Каліфорнійським технологічними інститутами або Стенфордським і Гарвардським університетами тощо. Втім, українські виші, не втративши здобутків і надбань ще радянської системи освіти і науки, що, попри всі свої вади, вважалася однією з провідних у світі саме в галузі точних наук та інженерно-технічних спеціальностей, спроможні частково задовільнити дефіцит Бразилії на відповідні напрямки підготовки.

Отже, після десятиліть відносної ізольованості Бразилія активно залучає вчених і студентів з усього світу та водночас забезпечує тисячам бразильських студентів можливість виходити для навчання за кордон. Оскільки сектор вищої освіти Бразилії продовжує динамічно розвиватися [17], дуже важливо зрозуміти, як ця нова парадигма формуватиметься і впливатиме на відповідні академічні процеси. Таким чином, Бразилія є доволі привабливим ринком експорту освітніх послуг, і не лише для України.

Механізми державного управління

Так, Канада, постійно конкуруючи із США, які наразі посідають друге місце, вже три роки поспіль є найпопулярнішою серед бразильських студентів країною для здобуття вищої освіти. Водночас Велика Британія підвищила свій рейтинг із п'ятого у 2015–2016 рр. до третього місця за популярністю серед бразильців у 2017 р. Австралія та Ірландія у 2017 р. обійняли четверту і п'яту позиції відповідно. Таким чином, список топ-п'ять найпривабливіших для навчання серед бразильських студентів країн є відносно стабільним (табл. 1).

Таблиця 1

Топ-10 найбільш популярних серед бразильських студентів країн для навчання за кордоном

Рейтинг			Країна	Обсяг
2017	2016	2015		
1	1	1	Канада	9 194
2	2	2	США	8 638
3	5	5	Велика Британія	7 742
4	3	3	Австралія	7 654
5	4	4	Ірландія	6 602
6	6	6	Нова Зеландія	6 356
7	7	7	Мальта	6 085
8	8	8	Південна Африка	5 571
9	9	10	Іспанія	4 132
10	10	9	Франція	3 474

Джерело: складено за даними [9]

За результатами дослідження Belta, бразильські студенти-респонденти найбільш вагомими чинниками у виборі місця навчання за кордоном визначали обмінний курс, а також якість життя, належну підтримку міжнародних студентів і можливості поєднання навчання з роботою [9]. Такі результати опитування можуть свідчити, що соціально-економічні фактори, у т. ч. доступність навчання та пов'язані з цим витрати (проживання, харчування, дозвілля тощо) є одними з вирішальних у виборі країни навчання.

Водночас найбільш популярними серед бразильських студентів залишаються мовні програми і тимчасове навчання. Результати 2017 р. також показують зростання інтересу до дипломних досліджень, що, ймовірно, частково вплинуло на збільшення середніх витрат на навчання за кордоном. Також магістерські й аспірантські програми вперше увійшли до топ-найпопулярніших варіантів навчання. Результати 2017 р. також вказують на зростання попиту на здобуття ступенів бакалавра (табл. 2).

Таблиця 2

Топ-10 найбільш популярних серед бразильських студентів програм навчання за кордоном

Рейтинг			Програма	Обсяг
2017	2016	2015		
1	1	1	Мовний курс	6 866
2	2	4	Мовний курс із тимчасовою роботою	6 807
3	3	3	Програми вакансій для підлітків (літо / зима)	5 861
4	5	5	Професійні курси, сертифікат або диплом	5 709

Рейтинг			Програма	Обсяг
2017	2016	2015		
5	4	2	Вища школа	4 363
6	7	8	Бакалаврські курси	3 880
7	9	7	Волонтерська робота	3 876
8	10	10	Стажування (досвід роботи)	3 494
9	8	9	Дипломна програма (бакалавр або магістр)	2 174
10	12	11	Дипломна програма (магістр або PhD)	1 663

Джерело: складено за даними [9]

Так, близько 37,8% бразильських студентів вчать за кордоном два-три місяці. Таким чином, найбільш популярними та поширеними є короткострокові програми навчання. Утім, починаючи з 2016 р., спостерігається збільшення тривалості навчання за кордоном. Згідно з опитуванням Belta, студенти витратили 8 902 дол. у 2016 р. на програми навчання за кордоном, що на 82% більше, ніж у 2015 р. Експерти вважають, що це пов'язано зі збільшенням попиту на довгострокові програми [8].

Водночас кількість бразильських студентів, які навчаються за кордоном, постійно зростає, зокрема у 2017 р. вона збільшилася на 23% та становила рекордні 302 тис. студентів. Середні витрати на одного студента також зросли, порівняно з 2016 р. приріст становив 12%. У цілому ж зростання кількості студентів, котрі навчаються за кордоном, за останні три роки складає близько 40% [9], що свідчить про позитивні економічні тенденції та відновлення після кризового для Бразилії 2015 р.

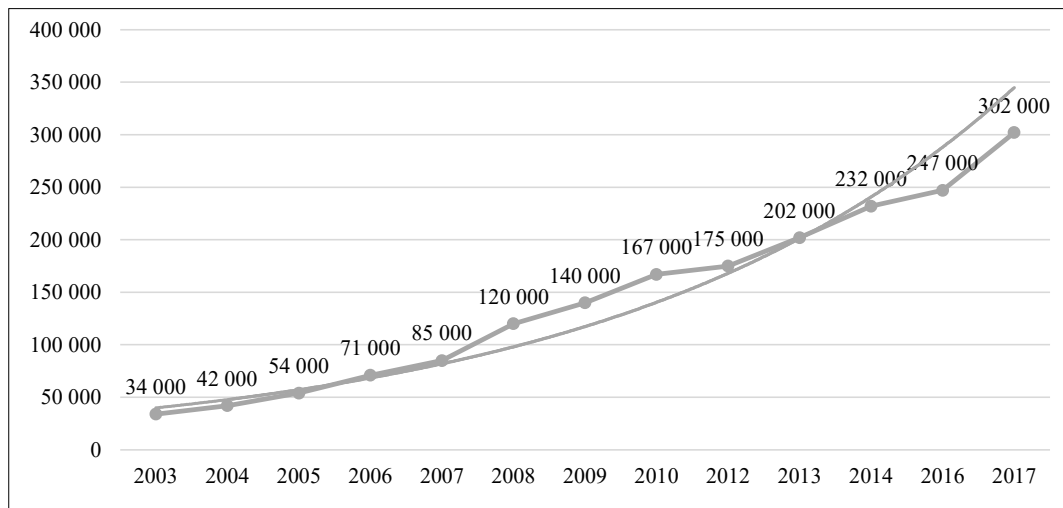

Рис. 1. Динаміка зовнішньої академічної мобільності Бразилії

Джерело: складено за даними [7; 9]

Бразильська економічна криза 2015 р. негативно вплинула і на освітню галузь. Девальвація бразильського реального курсу до долара США разом з обмеженнями в державному бюджеті призвела до призупинення фінансування програми Science Without Borders, а подальші гранти і стипендії були скасовані або обмежені [11]. Однак вже наступного 2016 р. кількість

бразильських студентів, що виїхали на навчання за кордон, зросла на 14%, і чистий приріст між 2014 і 2016 рр. склав 6,5% [7].

Наразі кількість іноземних студентів, зокрема родом із Бразилії, в Україні є відносно незначною, й Україна, принаймні поки що, не входить до міжнародних рейтингів країн, що приймають на навчання. Однак активна маркетингова компанія та системне просування вітчизняної освіти на міжнародному рівні зі створенням сприятливих умов для розвитку освітньої галузі та підвищенням якості освітніх послуг сприятимуть поступовому збільшенню відповідних кількісних показників.

Водночас інтернаціоналізація вищої освіти та зовнішня академічна мобільність – це обопільний двосторонній рух назустріч і взаємовигідна конструктивна співпраця. Бразилія у цьому контексті є вельми цікавим потенційним партнером для України, налагодження співпраці з яким в освітній і науковій сферах відкриває для нас широкі можливості до розвитку власної академічної системи та долучення до глобальної освітньої мережі. Економічні вигоди від подібної кооперації також є очевидними.

Ключовою умовою інтернаціоналізації вважається наявність викладачів, які навчаються за кордоном і можуть мобілізувати свої академічні мережі для встановлення наукових обмінів і партнерських відносин. Проте відсутність національної стратегії, відповідних адміністративних систем та інституційної політики в більшості бразильських вищих навчальних закладів перешкоджають розвитку цих зв'язків у більш змістовній і стабільній співпраці [15]. На жаль, аналогічні проблеми в системі освіти має і Україна.

Бразильська економічна криза 2015 р., завдавши удару і по освітній системі також, сприяла об'єднанню раніше розрізнених і конкуруючих учасників сектору приватної освіти Бразилії. Наприклад, злиття двох найпотужніших учасників освітнього ринку Бразилії (Kroton та Estácio de Sá) призведе до формування найбільшого у світі вищого навчального закладу, який потенційно зможе зараховувати понад два мільйони студентів, із надприбутками і колосальними можливостями для інтернаціоналізації.

Сьогодні приватний сектор освіти є десятим найбільшим компонентом бразильської економіки. Так, у 2015 р. бразильський сектор вищої освіти для некомерційних організацій зареєстрував чистий прибуток близько 14 млрд дол., 36% цих надходжень було отримано з 12 мегаосвітніх груп, які складають майже 30% загального ринку, річна ставка прибутку перевищує 21% [13]. Україна на етапі формування такого мегаосвітнього гіганта та потужного учасника ринку може долучитися до процесу його становлення.

Однак існує ризик і небезпідставні побоювання, що нові «гіганти освіти» дестабілізуватимуть цей сектор, зосереджуючи увагу на кількісних і вартісних показниках, а не на якісних. Незважаючи на твердження, що фінансові цілі ніколи не будуть пріоритетними щодо соціальних зобов'язань, сьогоднішня якість вищої освіти в Бразилії є надзвичайно сумнівною [13], а учасники відповідного освітнього ринку здебільшого орієнтовані саме на отримання комерційного прибутку.

Отже, попри політичну й економічну турбулентність і невизначеність кількох останніх років, Бразилія продовжує робити кроки для подальшої інтернаціоналізації своєї галузі вищої освіти. Нещодавно була оголошена програма підвищення інтернаціоналізації на випускному рівні. В університетах країни інтернаціоналізація виявляється у забезпеченні програм і курсів англійської мови, віртуального навчання та ініціативах, спрямованих на підтримку як вхідних, так і вихідних потоків студентів [16].

Так, вихідний потік на 2017 р. оцінюється у близько 3 млрд дол., середні витрати на одного бразильського студента – у 9 989 дол., що на 12% більше за середні витрати 2016 р. Таким чином, ринок виріс не лише в кількісному показнику (кількість студентів), але і грошо-

вому вираженні (в доларах США), оскільки Бразилія почала розглядати різноманітні програми та професійну спеціалізацію [9]. Така позитивна динаміка робить бразильський ринок вельми цікавим для України.

До прикладу, у США навчається понад 1 млн студентів-іноземців, а щорічний дохід складає близько 40 млрд дол. За оціночними підрахунками, від 100 іноземних студентів за шість років навчання бюджет України отримує близько 3 млн дол., що включає навчання, проживання і харчування [5]. Вочевидь, такий середньозважений показник є заниженим і не відповідає економічному потенціалу вітчизняної освітньої галузі і тим можливостям, які Україна вже сьогодні може запропонувати іноземним студентам і партнерам.

Отже, у світі глобальної мобільності студентів сформувалася чітко виражена тенденція комерціалізації міжнародної освіти, коли приймаючі країни починають вважати іноземних студентів джерелом генерування доходів [6], а окремі з провідних у галузі міжнародної освіти країн та університетів застосовують підвищені тарифи або навіть додаткові збори на навчання до іноземних студентів, проваджуючи доволі меркантильну у цьому плані політику та прагматичний підхід.

Ще 15–20 років тому ніхто не міг передбачити, що інтернаціоналізація трансформується з того, що традиційно розглядається як процес, заснований на цінностях співробітництва, партнерства, взаємного обміну, відкритості і доступності, в те, що характеризується конкуренцією, комерціалізацією, прагматизмом і меркантильністю [12]. Втім, саме так наразі виглядає нова парадигма інтернаціоналізації, яка зародилася як «чиста ідея» та врешті скорилася законам бізнесу і прагматизму.

Аналізуючи бразильську систему вищої освіти та мобільності, деякі автори вказують на проблему такого прагматичного підходу, що, на наш погляд, почасти справедливо не лише у бразильському контексті. Зокрема, якщо «*intercâmbio*», тобто студентський обмін, має справжню цінність, то політика, згідно з якою студенти й освіта є товаром із визначеною «за голову» ціною, підриває базову філософію вищої освіти, красу міжкультурного обміну та мету просування бразильського соціального капіталу [17].

Із такою позицією важко не погодитися, адже вища освіта – це насамперед формування світоглядних настанов і цінностей, а вже потім – набору специфічних навичок за обраною програмою і спеціальністю, необхідних для подальшого працевлаштування та професійної самореалізації. Тому важливо зберегти баланс між прагматичним підходом до освіти як товару та базовою філософією вищої школи у прямому розумінні цього слова, що виховує і формує світоглядні настанови і соціальні навички.

Слід чітко визначити, що набуття вищою освітою ознак товару чи продукту та, відповідно, платність освіти як послуг, які надаються університетами та купуються студентом, не має жодного відношення до такого ганебного і, на жаль, доволі поширеного в Україні явища, як придбання диплома, що є лише формальним атрибутом завершеності процесу здобуття освіти і, на наш погляд, може розглядатися як акт прийому-передачі виконаних робіт і наданих послуг.

Водночас із підвищенням якості вітчизняної вищої освіти комплексна стратегія розвитку освітньої галузі має визначити механізми та конкретні заходи, спрямовані на підвищення привабливості України не лише як країни навчання, а й країни, як мінімум, тимчасового проживання на час відповідного навчання. Це насамперед безпека, толерантність і правопорядок, доступна і розвинена інфраструктура, а також поширеність мов міжнародного спілкування, економічна та політична стабільність тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Україна має значний потенціал для активізації академічної мобільності та звернення на свою користь процесів інтернаціоналізації вищої освіти. Реалізація цього потенціалу можлива виключно за наявності сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності на основі

інституційних трансформацій. Державна політика в освітній галузі має стати невід'ємною складовою частиною і пріоритетом загальнодержавної стратегії розвитку країни.

Неспроможність органічно інтегруватися до глобального академічного простору та забезпечити відповідність міжнародним вимогам і стандартам вищої освіти є ризиком для України надалі залишатися поза конкуренцією на світовому ринку освітніх послуг. Таким чином, перед вітчизняною системою вищої освіти постає складне стратегічне завдання щодо забезпечення її конкурентоспроможності на міжнародному рівні та створення сприятливих умов для виходу на зовнішні ринки освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. Бразилія зацікавлена у навчанні студентів у харківських вишах / Харківська обласна державна адміністрація. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/91346>.
2. Вербицька А.В. Інтернаціоналізація як основний напрям розвитку вищої освіти. Молодий вчений. 2017. № 11 (51). С. 160–164.
3. Україна та Бразилія – новий виток розвитку / Дніпропетровська обласна рада. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/news/>.
4. Україна та Бразилія активно співпрацюють в освітніх та високотехнологічних проєктах / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/2364-ukrayina-ta-brazyliya-aktyvno-spiivpratsjujut-v-osvitnih-ta-vysokotehnologichnyh-proektah>.
5. Щороку зростає кількість іноземних студентів, які хочуть здобувати вищу освіту в Україні / Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://press.unian.ua/press/10144736-shchoroku-zrostaeye-kilkist-inozemnih-studentiv-yaki-hochut-zdobuvati-vishchu-osvitu-v-ukrajini-video.html>.
6. Altbach P., Engberg D. Global student mobility: the changing landscape. *International Higher Education*. 2014. № 77. P. 11–13.
7. Brazilian outbound grew in 2016 / ICEF Monitor. URL: monitor.icef.com/2017/06/brazilian-outbound-grew-2016/.
8. Walker A. Brazilian students keener to study abroad. URL: <https://www.masterstudies.com/news/Brazilian-Students-Keener-to-Study-Aboard/-1990/>.
9. Brazil marks a second year of strong growth. URL: <http://monitor.icef.com/2018/04/brazil-second-year-strong-growth/>.
10. The shape of things to come: higher education global trends and emerging opportunities to 2020 / British Council. URL: <https://www.britishcouncil.org/education>.
11. Creso M.Sá. The rise and fall of Brazil's Science Without Borders. *International Higher Education*. 2016. № 85. P. 17–18.
12. Knight J., De Wit H. Internationalization of higher education: past and future. *International Higher Education*. 2018. № 95. P. 2–4.
13. Knobel M., Verhine R. Brazil's for-profit higher education dilemma. *International Higher Education*. 2017. № 89. P. 23–24.
14. Kushnarenko V., Knutson S. Ukraine: Internationalization of higher education in post-Soviet Ukraine. *International Higher Education*. 2014. № 75. P. 25–27.
15. Ramos M.Y. Internationalization of graduate education in Brazil: rationale and mechanisms. *Educação e Pesquisa*. 2018. № 44. P. 1–20.
16. Robles C., Bhandari R. *International academic mobility in Brazil*. New York: IIE Center for Academic Mobility. 2018. 17 p.
17. Spears E. The value of an intercâmbio: Brazilian student mobility, bilateralism & international education. *Revista Eletrônica de Educação*. 2014. № 8 (1). P. 11–21.

References:

1. Kharkiv Regional State Administration (2018). Brazyliya zatsikavlena u navchanni studentiv u kharkivskykh vyshakh [Brazil is interested in teaching students in Kharkiv universities]. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/91346>.
2. Verbytska A. (2017). Internatsionalizatsiya yak osnovnyy napryam rozvytku vyshchoyi osvity [Internationalization as a mainstream in the development of higher education]. *Molodyy vchenyy [Young Scientist]*. № 11 (51). P. 160–164.
3. Dnipropetrovsk Regional Council (2018). Ukrayina ta Brazyliya – novyy vyток rozvytku [Ukraine and Brazil – the new wind of development]. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/news/>.
4. Ukrayina ta Brazyliya aktyvno spivpratsuyut v osvitnikh ta vysokotekhnologichnykh proektakh [Ukraine and Brazil actively co-operate in educational and high-tech projects] URL: <http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/2364-ukrayina-ta-brazylija-aktyvno-spivpratsujut-v-osvitnih-ta-vysokotekhnologichnykh-proektah>.
5. UNIAN (2018). Shchoroku zrostaye kilnist inozemnykh studentiv, yaki khochut zdobuvaty vyshchu osvitu v Ukrayini [The number of foreign students in Ukraine grows every year] URL: <https://press.unian.ua/press/10144736-shchoroku-zrostaye-kilkist-inozemnih-studentiv-yaki-hochut-zdobuvati-vishchu-osvitu-v-ukrajini-video.html>.
6. Altbach P. and Engberg D. (2014). Global student mobility: the changing landscape. *International Higher Education*. № 77. P. 11–13.
7. ICEF Monitor (2017). Brazilian outbound grew in 2016. URL: monitor.icef.com/2017/06/brazilian-outbound-grew-2016/.
8. Walker A. (2017). Brazilian students keener to study abroad. URL: <https://www.masterstudies.com/news/Brazilian-Students-Keener-to-Study-Abroad/-1990/>.
9. ICEF Monitor (2018). Brazil marks a second year of strong growth. URL: <http://monitor.icef.com/2018/04/brazil-second-year-strong-growth/>.
10. British Council (2012). The shape of things to come: higher education global trends and emerging opportunities to 2020, *Going Global 2012*. URL: <https://www.britishcouncil.org/education>.
11. Creso M.Sá (2016). The rise and fall of Brazil's Science Without Borders. *International Higher Education*. № 85. P. 17–18.
12. Knight J. and De Wit H. (2018). Internationalization of higher education: past and future. *International Higher Education*. № 95. P. 2–4.
13. Knobel M. and Verhine R. (2017). Brazil's for-profit higher education dilemma, *International Higher Education*. № 89. P. 23–24.
14. Kushnarenko V. and Knutson S. (2014). Ukraine: internationalization of higher education in post-Soviet Ukraine. *International Higher Education*. № 75. P. 25–27.
15. Ramos M.Y. (2018). Internationalization of graduate education in Brazil: rationale and mechanisms. *Educação e Pesquisa*. Vol. 44. P. 1–20.
16. Robles C. and Bhandari R. (2018). *International academic mobility in Brazil*, New York: IIE Center for Academic Mobility, 2018.
17. Spears E. (2014). The value of an intercâmbio: Brazilian student mobility, bilateralism & international education. *Revista Eletrônica de Educação*, № 8 (1). P. 11–21.